

#### **Аннотація**

В статье одним из факторов разрушения патриархальных семейных отношений является урбанизация. Бурное развитие промышленности приводит к изменениям в обществе. Это ведет к глубоким изменениям человеческого сознания, разрушению патриархальной семьи и закладки нового типа семейных отношений.

**Ключевые слова:** роман-семейная хроника, патриархальные семейные отношения, город.

#### **Summary**

In the article it is stated that one of the factors that destroy patriarchal family relations is urbanization. The rapid industrial development causes the changes in the society. That effects human conscience, destroys patriarchal family relations and provides basis for the new kinds of family relations.

**Keywords:** multigenerational novel, patriarchal family relationships, city.

### **СУЧАСНІ МОВОЗНАВЧІ ТЕОРІЇ ТА ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ**

УДК 811.161.2(092)

**Рева Л.Г.,**

кандидат філологічних наук,

Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України

#### **ВНЕСОК ВЧЕНОГО-ЕНЦИКЛОПЕДИСТА ІВАНА ІВАНОВИЧА ОГІЄНКА В МОВОЗНАВЧУ НАУКУ (ЗА ФОНДАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В.І. ВЕРНАДСЬКОГО НАН УКРАЇНИ)**

Іван Іванович Огієнко (1882, м. Брусилів, тепер смт Коростишівського р-ну Житомирської обл. – 29. 03. 1972, м. Вінніпег, Канада), український мовознавець, історик Церкви, державний, церковний і культурно-освітній діяч, професор (з 1917) Київського університету, ординарний професор і ректор (1918–1920) Українського університету в Кам'янці-Подільському, міністр освіти (1918) та міністр віросповідань (1919–1921) в уряді УНР, професор Варшавського університету (1926–1932), видавець і редактор часописів “Рідна мова” (1933–1939), “Наша культура” (1935–1937), 1940 рукоположений у сан архієпископа Холмського і Підляського УАПЦ під іменем Іларіон, з 1943 – митрополит, а з 1963 р. – блаженніший, з 1947 – в Канаді, видавець і редактор журналів “Слово істини” (1947–1951), “Наша культура” (1951–1953), “Віра й культура” (1953–1967), у своїх дослідженнях спирався на психологічну теорію О. Потебні про утворення й сприймання слова, а також теорію про роль мови в пізнаванні зовнішнього світу, про її зв'язок з психологією, культурою народу.

Іван Огієнко – чи не одна з найпомітніших постатей в українській культурі, яка переймалася глибокими та глибинними дослідженнями української мови. Його доля в Україні склалася трагічно. Прихисток собі видатний вчений знайшов у Канаді. Та всі його твори присвячені рідній Вітчизні.

Київ для І. Огієнка був другою вітчизною. 15-річним хлопчиком він пішки прийшов з матір'ю від містечка Брусилова, що на Житомирщині, з метою вчитися в військово-фельдшерській школі, оскільки, походячи з багатодітної родини, тут сім'ї не треба було платити за навчання. Після закінчення училища він за направленням комісії приступає до фельдшерської служби у Київському військовому шпиталі. Однак розчаровується у вибраному фахові, оскільки працював у відділенні психічних та нервових хвороб, а це гнітило вразливу душу. На цей період припадає його не випадкова зустріч з фельдшером Колегії Павла Галагана в Києві Андрієм Короваєм, з яким він відвідує вистави українського театру. За свідченням самого І. Огієнка, відбувається його “перше пробудження української свідомості” [21, Тимошик].

У травні 1903 р. І. Огієнко успішно складає іспит зрілості (т. зв. матуру) при Острозькій класичній гімназії, і отримує свідоцтво, яке дає йому можливість вступати до університету св. Володимира, проте з умовою, що він вчитиметься не на історико-філологічному факультеті, а на медичному.

Студентські роки (1903–1909) у Київському університеті припадають на сплеск національно-визвольного руху в Україні. Юнак співробітничав з київськими виданнями “Громадська думка”, “Рада”, бере участь у “Просвіті” та заснованому М. Грушевським (травень, 1907) Українському науковому товаристві у Києві. Його співтоваришами були М. Грушевський, Б. Грінченко, П. Житецький. Однак за активне співробітництво з національно-свідомими осередками, не дивлячись на те, що він з відзнакою закінчив у 1909 р. університет і завершив кандидатську дисертацію, присвячену дослідженню твору І. Галятовського “Ключ розуміння”, на запрошення факультету про призначення його на кафедрі з професорською стипендією, ректорат відповів відмовою. Причиною тому став лист з міністерства освіти як відповідь на донос професора Т. Флорінського, згодом головного цензора Київського окремого цензурного комітету. На захист І. Огієнка став С. Єфремов з виступом у московській газеті “Русское слово”, що долучилося краплею до того, що згодом і сам С. Єфремов потрапив у немилість. Два роки І. Огієнко очікував на дозвіл викладати в університеті, перебиваючись учительством у Київському комерційному училищі та репетиторством, водночас відвідуючи лекції Вищих педагогічних курсів. З 1912 р. він – член історичного товариства Нестора-літописця. Співпрацюючи з “Семінарієм” В. Перетца, бере участь в історико-архівних, видавничих, мовознавчих і громадських об'єднаннях. З науковими експедиціями відвідує архіви, книгозбірні провідних бібліотек і музеїв не лише в Україні, а й поза її межами. На засіданнях оприлюднює результати своїх досліджень. 1912 р. в Петрограді обирається членом-кореспондентом Товариства любителів давньої писемності, а в Києві завершує навчання на Вищих педагогічних курсах [4, 7].

Протягом 1914 – початку 1915 років І. Огієнко успішно склав магістерські іспити з церковнослов'янської, російської, польської, сербської мов, російської історії та зарубіжних літератур, одержав звання приват-доцента кафедри російської мови та літератури св. Володимира [9, 10]. Талановитий учень професора

В. Перетца, учасник “Семінару російської словесності” [16, 309–326], невтомний дослідник давніх витоків слова, знову потрапив завдяки доносам під недремне око жандармерії за т. зв. “українозаторську діяльність”.

“При попытках возобновить занятия весной 1907 г. обнаружили свою энергию молодые участники занятий: С.Ф. Шевченко (реф. о пр. Ниле Сорском), И.И. Огиенко (о языкознании в старинной Малороссии), А.А. Назаревский (о повестях эпохи Петра В[еликого]), С.Л. Неверов (“Логика” иудействующих) [20, 9–10].

“<...> во время поездок в Петербург и Москву члены семинария выступали в ученых обществах с докладами. Так, во время первой поездки в Петербург в 1910 г. в Императорском обществе Любителей Древней Письменности 5 марта сделали сообщения <...> И.И. Огиенко – об изданиях “Неба нового” И. Галятовского <...>” [20, 14].

І. Огієнко удостоївся серед інших восьми учасників семінарія бути обраним в члени-кореспонденти Імператорського товариства любителів давнього письменості.

У переліку “Літопису занять семінарія”, І. Огієнко представлений такими працями: “Малоруська граматична термінологія (II семестр, весна, 1908), “Отголоски текущей жизни и местный элемент в “Ключе Разумения” И. Галятовского” (IV семестр, весна 1909 г.), “К вопросу об источниках Успенской драмы св. Димитрия Ростовского” (VI семестр, весна 1910 р.), “Источники “Неба Нового” И. Галятовского” та “Отражения “Неба Нового” в легендарной письменной и народной устной словесности” (VII семестр, осень 1910 р.), “Стихотворения И. Галятовского” (VIII семестр, весна 1911 р.), “Апокрифический элемент в “Небе Новом” И. Галятовского” (IX семестр, осень 1911 г.), “Издания “Руна Орошенного” св. Димитрия Ростовского” та “Руно Орошенное, его состав, источники и судьба” (X семестр, весна 1912 г.) [11].

Після Лютневої 1917 року революції, коли по всій країні пройшла хвиля піднесення культурно-просвітницького руху [18, 129–132], І. Огієнко одним із перших починає викладання в університеті українською мовою.

“Історія української літературної мови” І. Огієнка вийшла у видавничому проєкті “Запізніле вороття” – твір, за радянських часів був одним із особливо крамольних, оскільки повертав пам'ять, глибинне усвідомлення мови своїх пращурів як душі нації, стрижня ствердження своєї держави. І. Огієнко – відомий автор і укладач багатьох словників. Перші шість словників, що побачили світ у Києві в період 1910–1914 років, коли він був аспірантом та приват-доцентом Київського університету Св. Володимира, на сьогодні є не лише унікальними історичними пам'ятками, а й цінними матеріалами в слов'янознавчій науці. Це – “Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов”, “Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения”, “Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи”, “Словарь общеупотребительных иностранных слов в русском языке”, “Орфографический словарь”, “Словарь военно-исторических терминов”. У Львові І. Огієнко підготував і видав ще три словники, присвячені

правописним і стилістичним питанням української мови: “Український правописний словник” (1923, перевиданий і доповнений 1925) та “Український стилістичний словник”.

Значну кількість напрацьованих матеріалів за браком коштів вчений видрукував у редактованих ним власних часописах – “Рідна Мова”, “Наша Культура”, “Віра й Культура”, а також як додатки в окремих монографічних виданнях – “Пам'ятки старослов'янської мови X–XI ст.” (Варшава, 1929), де вміщено словничок старослов'янської мови, а в книзі “Український літературний наголос” (Вінніпег, 1952) – словник літературних наголосів. Його “Історичний словник української граматичної термінології” (1908) є вагомим внеском до мовознавчої галузі як дослідження, що розглядає граматичну термінологію з IX століття, акумулює всі мовознавчі терміни й простежив їх видозміни протягом історичних періодів (від граматик “Грамматики словенської” (1596) Л. Зизанія, “Грамматики словенської <...>” (1619) М. Смотрицького, “Грамматики малоросійського нарѣчія” (1818) О. Павловського, а також граматик “Грамматики малоруської мови в Галичині” (1844) І. Вагилевича, “Грамматики руської або малоруської мови в Галичині” (1834, німецькою мовою) Й. Левицького, “Грамматики руської (малоруської) мови” (1846) Й. Лозинського, “Грамматики слов'яно-української” (1830) М. Лучкая – до сучасності).

І. Огієнко – автор “Українського стилістичного словника” (1924, НТШ у Львові), який має підзаголовок “Підручна книга для вивчення української літературної мови”. Його кредо було таким: “Наша власна українська мова в її різних численних говірках така багата, така колоритна, що просто гріх перед своїм народом поповнювати літературну мову нашу непотрібними позичками з мов чужих, скажемо, з польської чи московської” (Огієнко І. Український стилістичний словник. – С. 9).

Видавництво отців василіан у Жовкві 1934 видало “Словник слів, у літературній мові не вживаних” І. Огієнка, який містив слова й форми, не вживані в літературній мові, переважно з польської та російської, архаїзми та галицизми. Українці Америки під керівництвом Костя Церкевича у Нью-Йорку вважали книгу дуже корисною і перевидали її в 70-х роках у серії “Бібліотека термінологічних словників і монографій”.

І. Огієнко – автор видання “Історія українського друкарства” (Львів, 1925), де подав та бібліографічно оформив друкарську картину в Україні – від краківського міщанина Ш. Фіоля XV ст., (який опікувався друкуванням богослужбових книг для українського населення) [14, 18–22], львівської друкарні І. Федорова – до українських друкарень XVIII ст.

Перу І. Огієнка належить і “Церковний словничок” (Холм, 1942). Він – автор “Граматично-стилістичного словника Шевченкової мови” (Вінніпег, 1961), до якого автор додав монографічний розділ “Шевченко як творець української літературної мови”, де розглядає мову Кобзаря з різних мовознавчих огранок. А його часопис “Рідна мова” містив постійну рубрику для найменших читачів, ретельно плекану автором. Він називав колонку, ніби звертаючись до своєї доньки Лесі – “Граматика малої Лесі”, і підписувався: дід Огій. Замітки мали здебільшого інформативний пізнавальний характер, дуже дохідливі, почасти з казковою оповіддю. Прагнути

виховувати художні смаки дітей, І. Огієнко вмщував тексти з творів Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Олесея, Остапа Вишні, уникаючи чужоземних кальок та запозичених слів.

Вінцем діяльності І. Огієнка є чотиритомне видання “Етимологічно-семантичного словника української мови”, що друкувався в 1964–65 роках у часописі “Віра й культура”, а ще раніше – в 1933–34-х роках – у часописі “Рідна Мова” (Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови: у 4 т. – Вінніпег, 1970–1994) завдяки старанням упорядника цього видання професора Ю. Мулика-Луцика. М. Куцюк назвала видання цього унікального словника “пам'ятником Іванові Огієнкові на словникотворчій українознавчій ниві” [22, 33].

Виникали й труднощі в роботі. Як зазначав упорядник видання Ю. Мулик-Луцик у передмові: “Картки з авторовими поясненнями скорочень назв усіх тих джерел, якими користувався автор у процесі писання словника, зникли. Картки з поясненнями скорочень номенклатури також пропали. Багато сторінок опинилося в хаосі перемішання. Пропала чимала кількість карток цього рукопису. Про це свідчить той факт, що в багатьох випадках бракує або початкових, або кінцевих карток з поясненням походження й значення деяких слів” [8, 8].

Життя висувало нагальну потребу мовного об'єднання нації, ідею соборності мови. За І. Огієнком – народ без мови – не є повноцінним народом. Саме з цих міркувань вчений започаткував видавництво часопису “Рідна мова”, про який йшлося. Він виходив протягом семи (з 1933) років у Жовкві в друкарні отців василіан, а редагувався у Варшаві. У 1935 р. для дитсадків безкоштовно видруковувався журнал “Рідне слово”, а також настінна таблиця в двофарбу: “Шануймо рідну мову! Та десять мовних заповідей свідомого громадянина” – для шкіл, читалень, установ. Ось вони, ці заповіді:

- 1) мова – то серце народу: гине мова – гине народ;
- 2) хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ;
- 3) літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її;
- 4) уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації;
- 5) народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією;
- 6) для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис;
- 7) головний різномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови;
- 8) стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу;
- 9) як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови;
- 10) кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати різномовні обов'язки свого народу.



Уже через рік передплатники “Рідної мови” безкоштовно отримали книгу І. Огієнка “Наука про рідномовні обов’язки” з тим, що кожний, хто матиме цю книгу, нехай передасть її знайомим – бодай у найглухіші закутки країни.

Із творчої спадщини І. Огієнка необхідно назвати 12-томну “Історію церковнослов’янської мови” (з 1926), в якій автор ґрунтовно дослідив історичний, лінгвістичний, палеографічний огляд старослов’янських писемних пам’яток української, болгарської, сербської, чеської, північно-руської редакцій з повною їх бібліографією, альбомом досліджуваних творів, зразками шрифтів. Тут подано аналіз “Остромирового Євангелія”, “Ізборника Святослава”, “Чуднівського Псалтира”, “Казання Григорія Богослова”, написи на чернігівських гривнях, монетах XI століття.

1938 р. цим же жовківським видавництвом видрукувано “Повстання азбуки й літературної мови в слов’ян” (обсяг – 300 сторінок + 75 ілюстрацій, представлених з старослов’янських видань). І. Огієнко планував здійснити 30-томне видання “Бібліотеки українознавства” у створеному ним варшавському видавництві “Наша Культура”. Книга – “Повстання азбуки...” відкривала цю серію. Автор науково з’ясував першовитоки слов’янських азбук і літературних мов. Посилаючись на праці слов’янознавця В. Ягича [19, 835–846], вчений доводить, що наука знайшла відповідний метод для фундаментальних досліджень походження слов’янських азбук з повагою до дослідження інших давніх азбук. Праця І. Огієнка складається з розділів: історія алфавіту давніх народів, історія глаголиці, історія кирилиці, оповідання ченця Хороброго про слов’янську писемність, виникнення слов’янської літературної мови.

Постаті ченця Хороброго І. Огієнко присвятив окрему студію “Оповідання ченця Хороброго про письмена слов’янські” (Київ, 1927), який мешкав, на його переконання, в Македонії у IX–X ст., і мав ім’я єпископ Климент. Свідчення ченця подекуди полемізують, з цікавими подробицями про те, як чернець боронив письмо свого вчителя Костянтина – глаголицю – проти експансії латинізмів на слов’янську писемність. Саме на підставі цих аргументів І. Огієнко стверджує, що слов’янська писемність існувала задовго до Костянтина [15, 189–199].

З 1934 р. “Рідна мова” розпочала друкувати “Бібліографії української мовознавчої бібліографії”. Тут було вміщено найголовніші покажчики книжкових видань, наукових праць, статей, оглядів як українських, так і зарубіжних вчених. На кшталт подібного видання є праця І. Борщака “Європа про українську мову XVII–XVIII століть” [17, 221–227]. Часопис мав широкий прихильний резонанс іноземних науковців. Сам видавець та автор статей був вдоволений своєю працею. Вже на канадській землі він писав: “Сьогодні, оглядаючись на цей тяжкий тернистий шлях “Рідної Мови”, спокійно можна сказати: зроблено все, що було в силі людській, щоб чесно й достойно стояти на сторожі слова. Працю докінчить наступне покоління” [12, 370].

Постаті І. Огієнка присвячували свої дослідження доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка *М. Тимошик*, який студіював канадські архіви (див., наприклад, [13, 436]).

Спадщину І. Огієнка студіював історик *В. Ляхоцький*: [2, 477]; [3, 79]; [5, 528]; [6, 662].

Не менш помітна постать соціолінгвіста *Ю. Шевельова*, котрий також змушений був емігрувати з України. Ю. Шевельов з книгою “Українська мова в першій половині ХХ століття” [23, Шевельов, 294 с.] – за визначенням соціолінгвіста Л. Масенко, є одна з основних про мовну політику більшовиків [7, 4].

Називає Л. Масенко також книги не менш важливі: О Ткаченка. “Українська мова і мовний досвід світу”<sup>18</sup> та “Мова і національна ментальність”, та дві праці Г Мацюк. Це, ймовірно: Г. П. Мацюк. Українське термінознавство: підручник для студентів гуманітарних спец. вузів / Т. І. Панько, І. М. Клан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.; Г Мацюк. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина ХІХ ст.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 371 с.

Нещодавно за “круглим столом” відбулося зібрання культурно-громадських, політичних діячів в Українському національному інформаційному агенстві “Укрінформ” нагоди 20-ліття прийняття Закону про мову. Важелі імперської політики в системі науки, освіти, культури, на жаль, мають місце відновлення. Причини “системної кризи” української мови доповідачі вбачають у тотальному зросійщенні українського суспільства, інертності та роз’єднаності українського народу (Ю. Гнаткевич), відновленні імперського синдрому, засиллі російськомовної продукції, відсутності контролю за виконанням закону (П. Кононенко), тривалих процесах асиміляції, уседозволеності (В. Баранов), відсутності лідера, який би прагнув утвердження української нації (В. Кметик). Слід не обмежуватися риторикою в таких відповідальних питаннях, як державна мова, закликав М. Слабошпицький: “Ми вже давно все сказали й нічого додати, але й мовчати не можна. Однак від слів пора вже переходити до дій. Скажімо, пікетувати Уряд, Верховну Раду, комерційні структури й обстоювати свою позицію”. Доповідачі дійшли висновку, що врятувати державну мову нині можна тільки завдяки єдності народу, активній просвітній роботі та подоланню нав’язаних стереотипів [1, 2].

Як наслідок діяльності Івана Огієнка, українські мовознавці активно працюють в різних галузях мовознавства, про що свідчать книги з фондів *Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського* (див.: Додаток).

Завдяки науковому доробку І. І. Огієнка українська філологія вийшла на світовий рівень.

### **Додаток**

#### **Книги з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського:**

*Аркушин Г. Л.* Словник західнополіських говірок : в 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. відділ “Вежа” ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. – Т. 1. – А–Н. – 2000. – 353 с. ; Т. 2. – О–Я. – 2000. – 456 с.

*Брилінський Д. Н.* Словник подільських говірок / Д. Н. Брилінський. – Хмельницький : Ред.-видавн. відділ, 1991. – 117 с.

<sup>18</sup> Очевидно, це книги: Ткаченко О. Українська мова і мовне життя світу / О. Ткаченко ; Нац. академія наук України ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Спалах, 2004. – 272 с.; Ткаченко О. Мова і спроба сучасного синтезу / О. Ткаченко. – К. : Грамота, 2006. – 240 с.

Вальченко И. Т. Украинские говоры Кинель-Черкесского района Куйбышевской области : русско-украинские междиалектные контакты : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. н. / И. Т. Вальченко. – К., 1966. – 20 с. – (АН УССР, отд.-ние литературы, языка и искусствоведения).

Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. Івченко. – Братислава : Словацьке пед. вид-во, відділ укр. літ. в Пряшеві, 1990. – 160 с.

Ващенко В. С. Словник полтавських говорів / В. С. Ващенко. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – Вип. I.

Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспектах : фонетика, фонологія : автореф. дис. д-ра філол. н. / К. Ф. Герман. – НАН України ; Ін-т української мови. – К., 1996. – 46 с.

Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія) / О. Горбач. – Мюнхен, 1997. – XII. – 113 с. ; іл. – (Матеріали до укр. діалектології / Укр. Вільний ун-т. – Вип. 4).

Горбач О. Зібранні статті / О. Горбач. – Б. м., 1991.

(4). Історія граматики на Україні. – 1992 ; (5). Діалектологія. – 1992 ; (6). Лексикографія й лексикологія. – 1992.

Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1990. – 269 с.

Діалектологічний збірник / [ред. кол. : С. П. Бевзенко (відп. ред.) та ін.]. – Ужгород, 1957. – Вип. 2. ; Вип. 1 / [відп. ред. С. П. Бевзенко]. – Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1955 ; Вип. 4. – 1960.

Діалектологічні студії : збірник / НАН України ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; П. Гриценко (ред.). – Львів : IV. – (Комплект. з 2003).

Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору / Л. Коць-Григорчук. – Нью-Йорк ; Л., 2002. – 268 с. : іл. – (Мовознавча серія / НТШ в Америці : філологічна секція).

Кримський А. Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації староруський рукописів / А. Кримський. – Львів, 1906. – [Відб. з “Наук. зб., присвяч. проф. М. Грушевському”]. – 7 + 63 с.

Курило О. Спроба пояснити процес зміни О, Е в нових закритих складах у південній групі українських діалектів (з мапою Поділля) : [збірник] / О. Курило. – Істор.-філолог. відділ ВУАН. Постійна комісія історії укр. мови. – К., 1929. – № 80. – Вип. 2. – 72 с.

Матеріали до словника буковинських говірок [ред. кол. : В. А. Прокопенко (відп. ред.) та ін.] / укладачі словникових статей проф. Ю. О. Карпенко, В. А. Прокопенко. – Чернівці, 1971. – Вип. I. : А–Г. – 98 с. ; 1971. – Вип. 2. – 60 с. ; 1972. – Вип. 3. – 85 с. ; 1976. – Вип. 4. – 119 с. ; 1978. – Вип. 5. – 99 с. ; 1979. – Вип. 6. – 107 с.



*Мойсієнко В. М.* Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. / В. М. Мойсієнко ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.

*Мойсієнко В. М.* Північне наріччя української мови в XVI–XVII ст. Фонетика : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / В. М. Мойсієнко ; НАН України. Ін-т української мови. – К., 2006. – 40 с.

*Огієнко І.* Рідне писання / Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних / І. Огієнко // Б-ка рідної мови : у 3 ч. – Жовква, 1934. – Ч. 2. – 156 с.

*Огієнко І.* Історія української літературної мови / упоряд., автор передмови і коментарів М. С. Тимошик / І. Огієнко. – 2-ге вид., випр. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 436 с. ; іл.

*Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1 : А–Н. – 495 с. ; 1984. – Ч. 2 : О–Я. – 515 с.

*Піпаш Ю. О.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахів. р-ну Закарпат. обл. / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас ; Ужгород нац. ун-т. – Ужгород, 2005. – 266 с.

*Поп Д., Поп Д.* Русинський синонімічний словник з українськими відповідниками / Д. Поп. – 1-е вид. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – 48 с.

*Попов П. М.* Діалектологічні спостереження на північно-східньому кордоні України / П. М. Попов. – Б.м. і б.р. – 12 с. [Вирізка].

*Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко та ін. ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2002. – 233 с.*

*Соболевский А.* Древне-Киевский говор. I–III / Известия II Отд-ния Имп. Академии наук / А. Соболевский. – 1905. – Т. X. – Кн. 1. – С. 307–323.

*Соболевский А.* Опыт русской диалектологии. Наречия великорусские, белорусские и малорусские / А. Соболевский. – К. : Изд. студ. филол., 1911. – 93 с.

*Ткач Л. О.* Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. ; Чернівець. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича / Л. О. Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – Ч. 1 : Матеріали до словника. – 2000. – 408 с.

*Ужченко В. Д.* Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-Матер, 2002. – 263 с.

*Ужченко В. Д.* Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : Альма Матер, 2005. – 352 с.

*Українська історична та діалектна лексика / відп. ред. Л. М. Полюга. – К. : Наук. думка, 1985. – 163 с. – (АН УРСР ; Ін-т сусп. наук).*

*Чабаненко В. А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко ; Запоріж. ун-т. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 : А–Ж. – 324 с. ; Т. 2 : З–Н. – 371 с. ; Т. 3 : О–П. – 303 с. ; Т. 4 : Р–Я. – 261 с.

Українська республіканська діалектологічна нарада, 13-а / Праці XIII республік. діалектолог. наради / [ред. кол. : Ф. Т. Жилко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970. – 353 с.

### Література

1. Андріяшик О. Наша мова – це наша доля / О. Андріяшик // Літературна Україна. – 19 листоп. – 2009. – С. 2.
2. Ляхоцький В. П. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) : 1907–1968 / В. П. Ляхоцький та ін. – К., 2001. – 477 с.
3. Ляхоцький В. П. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) : покажч. архівних джерел / В. П. Ляхоцький ; Укр. держ. НДІ архівної справи та документознавства, Істор. товариство “Нестора-літописця”. – К., 1998. – 79 с. – (Архівні та бібліограф. джерела укр. істор. думки. – Вип. 1).
4. Ляхоцький В. П. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) : покажчик архівних джерел / В. П. Ляхоцький. – К., 1998. – С. 7.
5. Ляхоцький В. П. Просвітитель : видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький ; Держ. Комітет архівів України, Укр. держ. НДІ архівної справи та документознавства. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.
6. Ляхоцький В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... : книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький ; Укр. держ. НДІ арх. справи та документознавства. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 662 с.
7. Мовознавець і соціолінгвіст Лариса Масенко : “В Україні має бути українська мова” // Друг читача. – 2009. – № 22. – С. 4.
8. Мулик-Луцик Ю. Передмова / Ю. Мулик-Луцик // Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови : у 4 т. – Вінніпег, 1970. – Т. 1. – С. 8.
9. Назаревский А. Страницы воспоминаний (о семинарии русской филологии В. Н. Перетца) / А. Назаревський. – 1963. – ІР. НБУВ. – Ф. 78. – № 1623.
10. Назаревский А. А. Из истории семинария русской филологии проф. В. Н. Перетца (В. М. Отроковский. К 80-летию со дня рождения) : [статья, 1971, рукопис, машинопис] / А. А. Назаревський. – ІР. НБУВ. – Ф. 78. – № 1627.
11. Назаревский А. Семинарий русской филологии акад. В. Н. Перетца / А. Назаревский. – Сборники : I, 1912 ; II, 1929. – К., Л-д. – ІР. НБУВ. – Ф. 78. – № 2134.
12. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – Вінніпег, 1949. – С. 370.
13. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / [упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик]. – 2-е вид., випр. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 436 с. ; іл.
14. Рева Л. Видання Швайпольта Фіоля у фондах відділу стародруків та рідкісних видань ЦНБ НАН України / Л. Рева // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 3. – С. 18–22
15. Рева Л. Герасим Смотрицький і “Острозька Біблія” в дослідженнях філологічного семінару В. М. Перетца / Л. Рева // Антонінський край у просторі і часі : матеріали Міжнар. наук.-краєзнав. конф. (11–14 черв. 2008 року, смт Антоніни Красилів. р-у Хмельниц. обл.) : у 2 т. / Житомир. наук.-краєзнав. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. ін-т післядиплом. освіти, Житомир. обл. краєзнав. музей [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Костиця]. – Житомир, 2008. – Т. 2. – С. 189–199. – (Наук. зб. “Велика Волинь” : пр. Житомир. наук.-краєзнав. т-ва дослідників Волині. – Вип. 39).
16. Рева Л. Давня українська література в дослідженнях членів комісії історико-філологічного відділу ВУАН (20–30-ті рр. ХХ століття) / Л. Рева // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць / редкол. : А. В. Козлов (відп. ред.) [та ін.] ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. – К., 2005. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 309–326.

17. Рева Л. Ілько Борщак – популяризатор творів української проблематики у франкомовному науковому середовищі / Л. Рева // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. ; Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр “Часи козацькі”. – 2006. – Вип. 15. – С. 221–227.
18. Рева Л. Культурно-освітні процеси в Українській державі / Л. Рева // Студії з архівної справи та документознавства : матеріали II Міжнародної наукової конференції “Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року”. – К., 1999. – Т. 5. – С. 129–132.
19. Рева Л. В. Ягич – голова-патріарх усіх сучасних слов'янознавців / Л. Рева // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : зб. ст. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2005. – Вип. 14. – С. 835–846.
20. Семинарий русской филологии при Императ. университете св. Владимира под руководством проф. В. Н. Перетца : первое пятилетие. – К. : Типография Школы печатного дела, Александровская, 35, 1912. – С. 8. – 64 с.
21. Тимошик М. Іван Огієнко і Київ / М. Тимошик // Вечірній Київ. – 1997. – 10 січ.
22. Тимошик М. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) в обороні української мови / М. Тимошик // Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., автор передмови і коментарів М. С. Тимошик. – 2-ге вид., випр. – К. : Наша культура і наука, 2004. – С. 334. – 36 с.
23. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ століття (1900–1941) : Стан і Статус / Ю. Шевельов. – Мюнхен : Сучасність, 1987. – 294 с.

#### **Анотація**

У статті Реви Л. “Внесок вченого-енциклопедиста Івана Івановича Огієнка в мовознавчу науку” (за фондами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України) простежено життєвий і творчий шлях видатного українського мовознавця світового виміру. Представлено значний його доробок, а також в додатку подано книги мовознавців України, які продовжили ідеї вченого в практичній науці. Книги знаходяться в фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

**Ключові слова:** Іван Огієнко, наука, мовознавство, книга.

#### **Аннотация**

В статье Л. Рева “Вклад ученого-энциклопедиста Ивана Ивановича Огиенко в языковедческую науку” (по фондам Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского НАН Украины) прослежено жизненный и творческий путь известного украинского языковеда мирового уровня. Представлено значительное его наследие, а также в дополнении подано книги языковедов Украины, которые продолжили идеи ученого в практической науке. Книги находятся в фондах Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского.

**Ключевые слова:** Иван Огиенко, наука, языковедение, книга.

#### **Summary**

In article by L.G. Reva “The donation by scientific-encyclopedist Ivan Ogienko to the science of language” (from the funds of V. Vernadsky National Library NAN of Ukraine) following the vital of life and creative way by famous Ukrainian linguist of world scale. To present the most his inheritance, and in complement to stretch the books by linguists of Ukraine, which continued his ideas in the practical science. This books are concerned on the funds of V. Vernadsky National Library.

**Keywords:** Ivan Ogienko, science, linguist, book.